

УДК 74.202

Оксана Микитюк

ОСОБИСТІСНО-ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК ПЕДАГОГА У КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ

Проблема розвитку особистості педагога з позицій компетентнісного підходу залишається дуже актуальною і викликає ряд труднощів на різних етапах її вирішення. Очевидна взаємна зумовленість найважливіших характеристик особистості та діяльності. Уточнимо поняття “розвиток особистості” дорослої людини. В англійській педагогічній літературі “розвиток” визначають виходячи з семантики слова “develop” (у значенні – розвиватися, розгортатися). Як правило, проводиться розмежування розвитку і навчання (learning): навчання має відтінок “просування”; розвиток – швидше процес трансформації, перетворення. У цьому розумінні розвиток – це процес кількісних і якісних змін під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів, який має два аспекти: циклічності та фіналу, пов’язаних із кінцівкою неповторного життя, де кожен педагог виявляється в ситуації життєвого шляху.

Таким чином, розвиток визначається як процес переходу з одного стану в інший, більш досконалий, як перехід від старого якісного стану до нового, маючи можливість дійти до високого ступеня досконалості [1]. Характеристика якісних зв’язків у процесі переходу передбачає збереження об’єктів, що розвиваються [2]. Час становить істотну характеристику процесу розвитку: по-перше, будь-який розвиток здійснюється в часі, по-друге, лише час виявляє спрямованість розвитку [3].

Отже, розвиток людини – це комплексна область осмислення нею життєвого шляху, яка включає пояснення змін, що відбуваються, пошук нових засобів оптимізації ходу розвитку впродовж усього життя [5].

У процесі розвитку відбуваються три стадії особистісного становлення: адаптація в соціумі; індивідуалізація, коли загострюється пошук засобів самореалізації; інтеграція, коли особистість прагне реалізуватися в соціумі своїми творчими особливостями. Лише успішне проходження всіх трьох стадій розвитку особистості веде до її формування, відбувається прийняття та привласнення соціальних цінностей як особистісних. Розвиток забезпечується двома механізмами: ототожненням і відокремленням, і лише їх взаємодія зумовлює розвиток [5; 7; 9; 11].

У розвитку педагога здатність вчитися все життя є базовою пріоритетною характеристикою діяльності, усвідомлення ним місії служіння. Якщо

педагог має намір якомога довше бути в професії, він прагне всіма можливими засобами розширювати сферу своєї діяльності. Чим більше різняться між собою організація його професійної діяльності та “звичайне” життя, тим довший шлях професійного розвитку він зуміє виконати, більше змін зазнати і стати більш якісним професіоналом в обраній діяльності.

Відомо, що особистісний образ світу педагога формується через систему універсальї синтезу власного “Я” з певною загальною абстрактної “високою” ідеєю. Відсутність загальних ідей і цілей призводить до зниження установок. Становлення, розвиток і освіта педагога-професіонала неможливо без особистісного усвідомлення образу “Я”. Особистісно-професійний розвиток педагога корелює з поняттями “активність”, “життєдіяльність”, маючи свою специфічну логіку, де діяльність розглядається з позицій сукупного практичного досвіду, при якому відбувається рух від діяльності до особистості.

Виділяються компоненти ефективності педагогічної діяльності: процесуальний, результативний і особистісний, коли процесуальний компонент – спосіб організації діяльності, а результативний компонент – вихованість учнів, особистісний компонент – особливість структури особистості педагога, його професійна спрямованість та ідентичність [9].

Професійна ідентичність характеризується задоволеністю працею як суб’єктивним переживанням професійного благополуччя, яка має декілька стадій: психологічно обґрунтований вибір професії; професійне самовизначення; процес активного входження в професію; певний рівень розвитку; повна реалізація особистості в професії.

При аналізі цілісної особистості професіонала часто періодизація його становлення розглядається як аналогія етапів життєвого шляху і тому жорстко обмежена часовими рамками. Очевидно, що професійний розвиток починається з моменту смислової регуляції життєдіяльності людини, її активності та характеризується вибором власної стратегії життя. Професійний розвиток, зазвичай, розглядається або як процес, або як сукупність способів діяльності, які можуть здійснюватися у трьох основних формах: особистісній, професійній, індивідуально-соціальній.

Особистісна форма професійного розвитку – зламання старих способів і засобів діяльності, прагнення до нових сенсів, які вимагають нового рівня регуляції діяльності. Форма професійного розвитку характеризує прагнення до збереження засвоєних форм дій. Індивідуально-соціальна форма професійного розвитку проходить або як регрес, або як сходження до особистісної форми розвитку. Основою професійного розвитку на різних етапах життєвого шляху виступає саморозвиток, що визначає здатність перетворювати власну життєдіяльність у предмет практичного перетво-

рення, керуючи її тривалістю. Відбувається процес, який активно перетворює самого педагога і, як наслідок цього, його професійну діяльність. Це можливо, коли розвиток особистості у професії відбувається в духовно орієнтованих площинах, у процесі існування яких виникає активність у його діяльності. А. Фонарьов, роблячи спробу виявлення рівнів професіоналізму, визначав діяльність педагога на кожному етапі становлення як успішного або як неуспішного. В основі успішності педагога лежать його особистісні особливості, які проявляються в праці [12]. Цю ідею підтримують В. Слободчиков і Є. Ісаєв, доводячи, що низький рівень професіоналізму не залежить від віку і стажу роботи, а полягає в тому, що педагог не хоче змін ні в собі, ні у своїй діяльності, болісно реагує на ситуації, що зачіпають його самоповагу. Цілісність особистості задається причетністю до духовного життя людини, яка дозволяє їй вийти за межі розвинутої індивідуальності в область загальнолюдських смислів. Зовсім окремо стоїть концепція професійного розвитку Л. Мітіної, яка спирається на положення С. Рубінштейна про два способи життя: адаптивного і життя, наповненого професійним розвитком [8]. Головним мотиваційним фактором розвитку на стадії самореалізації є формування життєвої філософії педагога як професіонала, коли ним усвідомлюється сенс всебічного розвитку, коли особистість виходить за рамки своєї професії. Принципове значення для розуміння особистісного становлення педагога та його професійного розвитку є моделювання професійної діяльності, його педагогічний супровід професійного становлення, що не зводиться до набору найкращих якостей. Для нас, слідом за Л. Виготським, А. Леонтьєвим та багатьма іншими дослідниками, такою опосередкованою ланкою є змістова система у діяльності. При цьому неважко помітити, що саме основний зміст визначає суть професії. Сенс розглядається як фактор скоріше соціально-психологічний, ніж індивідуально закріплений. Пошуки способів самовираження супроводжуються пошуками сенсу, задоволеності від різних граней професійного життя. Таким чином, витоки і прояв професіоналізму об'єктивно зумовлені та суб'єктивно зумовлені сутністю людського життя та діяльністю, що складаються в переважанні моральних та інтелектуальних інтересів над матеріальними. Педагог-професіонал усвідомлює своє життєве призначення і є суб'єктом своєї праці, усвідомлює і володіє свободою вибору у професійній діяльності. Фактор особистісного сенсу в розвитку педагога виявляється у його активності. Тому досягнення педагогом суб'єктного акме у професійній діяльності має потужний, постійний енергетичний потенціал, який вказує на суб'єктивне задоволення працею при високому рівні активності. Показником задоволеності пра-

цею педагога можна вважати процес, що супроводжується відчуттям професійного щастя, яке має як емоційну, так і когнітивну складові. Особистісний сенс включає в себе пошуки, знаходження і перегляд сенсу життя на різних її етапах [4]. Передбачається, що зміст професійного життя як складова професійного розвитку є провідним фактором становлення ідентичної особистості. Прагнучи до зростання, педагог постійно змінюється, перебуває “всередині дії життя”. Якщо педагог уповільнює рух, він знижує свій успіх у суспільстві. Мова йде про зміну тих об’єктивних обставин у безперервній освіті педагога, які мають відтінки спрямованості, поступовості та свідомо збільшують роль власного саморозвитку. При цьому особистісно-професійний саморозвиток педагога розглядається як внутрішній орієнтир, що скеровує діяльність педагога у створенні єдності з ціннісно-смысловими компонентами структури особистості.

Отже, становлення особистості професіонала не може зводитися лише до навчання та накопичення досвіду, в процесі якого професійні установки входять у суб’єктне буття людей у згорнутому вигляді. Часто для виділення стадій професійного розвитку береться рівень реалізації професійної діяльності, сукупність індивідуально-психологічних особливостей людини, ефективність і задоволеність своєю працею. Критерієм задоволеності професійного життя служать такі фактори: ділові контакти з колегами; перспективи кар’єрного росту; підвищення кваліфікації (навчання).

Метою наших досліджень є роль особистісно-професійного розвитку педагога з позицій компетентнісного підходу.

Особистісний розвиток педагога відображається у професійному благополуччі, коли виявляються зв’язок і взаємозв’язок між розвитком і особистісним зростанням. Виникає необхідність забезпечення більшої незалежності у прийнятті рішень і розширення можливостей для творчості в роботі. На доказ цієї тези нами було проведено дослідження педагогічних працівників різних груп (213 осіб), представлених двома віковими групами. Кількість респондентів основних вікових груп до 35 років і від 35 до 55 років були приблизно однаковими. Категорії вчителів – вчителі основ медичних знань і вчителі трудового навчання (технологій). Опитування проводилося шляхом анонімного анкетування впродовж 2009-2011 р. на курсах підвищення кваліфікації у Львівському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти. Анкета складалась із переліку питань щодо мети у житті, особистісного зростання, власного самосприйняття, управління середовищем, сприйняття оточуючих. Кількість питань-20. Респондентами були вчителі шкіл м. Львова та Львівської області. Позитивні відносини з оточуючими показали 49,3% вчителів ОМЗ (основ медичних знань), 62,5% вчителів

трудового навчання (технологій), (віковий стаж яких – 35-55 років. Вони продемонстрували наявність близьких, приємних, довірчих відносин з оточуючими, вказали на бажання піклуватися про інших людей, здатність до емпатії, вміння знаходити компроміси у взаєминах із колегами-педагогами. Для решти вибірки обстежуваних, вік яких – до 35 років, відповідно 20% (вчителі ОМЗ) і 25% (вчителі трудового навчання) характерна надмірна заклопотаність очікуваннями й оцінками інших людей, невміння протистояти тиску оточуючих, прагнення “бути, як усі”. Для таких педагогів характерна відсутність самостійності при прийнятті відповідальних рішень у проектуванні діяльності, вичікувальна позиція, коли перевага віддається думці адміністрації освітньої установи. Нездатність протистояти соціальному тиску зумовлює соціальний інфантилізм педагогів, відсутність особистісних смислів у діяльності. Високі значення управління середовищем виявлені у 55,2% вчителів трудового навчання, 69,3% вчителів ОМЗ (вік від 35 до 55 років), що доводить здатність ефективно використовувати різні життєві ситуації для управління обставинами, вміння створювати умови, що задовольняють особистісні потреби і цінності. Низькі значення виявлені у вчителів трудового навчання (вік до 35 років), а саме 24,5%. Високі значення особистісного зростання, що вказує на характеристики особистісно-професійного розвитку педагогів, показали 66,1% учителів ОМЗ, перевищуючи показники 50,9% вчителів трудового навчання (технологій), що доводить безперервний саморозвиток учителів різних вікових категорій. Відчуття самовдосконалення з часом приводить до реалізації професійного потенціалу.

Фактори психологічного благополуччя (мета в житті) педагогів вказують на результати усвідомлення особистісного сенсу в професійній діяльності, що лежить в основі професійного розвитку. Високі значення шкали мети в житті показали 73,0% вчителів ОМЗ (вік більше 35 років) і 57,2% вчителів трудового навчання (вік більше 35 років). У категорії до 35 років дані є дещо іншими: 50% - учителі ОМЗ і 45% – учителі трудового навчання (технологій). Дані результати свідчать про наявність стійких переконань. Високий рівень самоприйняття показали 66% учителів ОМЗ і 54,6% учителів трудового навчання (технологій). Таким чином, це є визнання позитивного ставлення до себе, визнання і прийняття особистісного різноманіття, що включає позитивну оцінку свого минулого. Отримані результати виявили чинники успішності в особистісному розвитку безперервної освіти: почуття задоволення від результату діяльності; самостійність в організації умов успішної діяльності, творчу активність. Успішність особистісного і професійного розвитку педагога визначає: рівень розвитку педагогічних умінь; особливості освітнього середовища; рівень педагогічної спрямованості.

Таким чином, професійний розвиток педагога здійснюється через існуючу систему професійного вдосконалення вчителів, націлену значною мірою на предметну діяльність. Система професійного вдосконалення лише частково здатна допомагати педагогу зберігати стійкий професійний ресурс, мобільність і мотивацію в досягненні успіхів у професійному житті.

Підвищуючи кваліфікацію, педагог у безперервній освіті задіює арсенал своїх здібностей. Відбувається формування його суб'єктних якостей, взаємодія його діяльнісних норм з моральними, оскільки особистість і суб'єкт професійної діяльності взаємопов'язані в єдиній структурі індивідуальності.

Таким чином, в основі педагогічного вдосконалення та зростання лежить принцип саморозвитку, що визначає здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність як предмет професійного перетворення. Вивчення професійного й особистісного саморозвитку вимагає аналізу його джерел, розгляд чинників розвитку, тобто потребує подальших досліджень.

1. *Авдєєва Н.* Ключевые компетентности – новая парадигма образования / *Н. Авдєєва* // Педагогика. — 2003. — №5. — С. 34—39.
2. *Андреев А.* Знания или компетенции? / *А. Андреев* // Высшее образование в России. — 2005. — № 2. — С. 3-11.
3. *Болотов В. А.* Компетентностная модель – от идеи к образовательной программе / *В. А. Болотов, В. В. Сериков* // Педагогика. — 2003. — № 10. — С. 8—14.
4. *Видт И. Е.* Общая культура учителя как фактор успешности педагогической деятельности : Автореф. дисс... канд. пед. наук по специальности 13.00.01 / *Ирина Евгеньевна Видт*. — Екатеринбург, 1995. — 18 с.
5. *Зимняя И. А.* Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / *И. А. Зимняя* // Высшее образование сегодня. — 2003. — № 5. — С. 22—27.
6. Европейская система квалификаций : Проект. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www/volsu.ru/rus/info/part5.doc/
7. *Лаго Дж. О.* Психологическая энциклопедия / *Дж. О. Лаго*. — С.-Пб. : Питер, 2006. — 240 с.
8. *Митина Л. М.* Психология труда и профессионального развития учителя : учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / *Л. М. Митина*. — М. : Академия, 2004. — 320 с.
9. *Овчарук О.* Компетентності як ключ оновлення змісту освіти / *О. Овчарук* // Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. — К.: “К.І.С.”, 2003. — С. 13—16.
10. *Слепко Ю. Н.* Оценка эффективности деятельности учителя различными участниками педагогического процесса : дисс. на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая психология / *Юрий Николаевич Слепко*. — Ярославль, 2006. — 204 с.
11. *Слободчиков В. П.* Психология человека. Введение в психологию субъективности / *В. П. Слободчиков, Е. И. Исаев*. — М. : Школа-Пресс, 1995. — 384 с.

12. *Фонарев А. Р.* Психология личностного становления педагога-профессионала : автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая психология / А. Р. Фонарев. — М., 2007. — 49 с.
13. *Шашлова И. И.* Аксиологические основы развития профессиональной компетентности педагога в региональной системе постдипломного образования : Дисс. ... канд. пед. наук по специальности 13.00.08 – теория и методика профессионального образования / *Ирина Ивановна Шашлова*. — С.-Пб., 2003. — 190 с.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2012

О. Микитюк

Личностно-профессиональное развитие педагога в контексте компетентного подхода

Смысл профессиональной жизни как составляющей педагогического развития является ведущим фактором становления личности. Изменения объективных обстоятельств в непрерывном образовании педагогов имеют оттенки направленности, постепенности и сознательно увеличивают роль саморазвития педагога. Истоки профессионализма объективно и субъективно обусловлены сущностью его жизни и уровнем профессионального благополучия.

Ключевые слова: развитие, личностно-профессиональное развитие, развитие в условиях непрерывного образования, профессиональное благополучие.

О. Mykytyuk

Personal and Professional Development from the Standpoint of the Competence Approach

The meaning of the professional life, as a part of pedagogical development is the leading factor of a personality becoming. Changes in objective circumstances in the continuous education of teachers have shades of focus, continuity and consciously increase the role of a teacher's self-development. The origins of professionalism are determined objectively and subjectively by the essence of his/her life and the level of professional well-being.

Key words: development, personal and professional development, development in conditions of continuing education, professional well-being.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор Г. П. Васянович